

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

Ar beturime, kas mums visiems būtų svarbu?

Skleidžiantis nepriklausomam gyvenimui buvo manančių, kad kultūrinė, ypač lituanistinė, gintis apribojo interesus, uždarė lyg kokiame rate. Atsivėrimą išgyvenome, jis tebesitęsia, bet ar nepradedame jausti, kaip esame ir išplaunami, išskalaujami. Kaip mažta savasties. Kaip skirtingų interesų persmelktos suyra akademinės bendruomenės, kaip silpsta universitetų humanitarinės katedros, kadaise buvusios tokios reikšmingos, kad jas reikėjo politiškai represuoti.

Bandau išvengti gražaus kalbėjimo, puikių citatų, retorinių efektų. Iš tiesų ir tenoriu kalbėti apie paprastus dalykus – apie tai, kas mums dar turi rūpėti be to, ką kiekvienas darome kaip savo srities, savo specialybės žmogus.

Atrodo, kad šiame paprastame klausime slypi pačios kalbos formuluojamas atsakymas. Jei neturėtume to, kas mums visiems būtų vienodai svarbu, negalėtume išstarti įvardžio *mes* visi. Nebūtume *mes*. *Mes* yra ne tik daugiskaita, bet ir jungtys tarp *tu, aš, jis, jie*. *Mes visi* žymi bendriją, draugiją, visetą, nors niekur, niekada nebūname visi. Kalba teikia galimybę paklausti to, kas yra kalboje, bet kartu ir anapus kalbos, už kalbos – paklausti ir apie tai, kas mums visiems būtų svarbu. Nebesakome – *vienodai svarbu*. Dažnai – skirtingai svarbu, bet svarbu tie patys dalykai. Iš viešumoje pasirodančių, kalbančių, rašančių, įvairiomis formomis visuomenės gyvenime dalyvaujančių akademinės, mokslinės bendruomenės narių bendrumą dar jaučiame. Bet netrukus pajusime, o gal jau ir juntame, kaip mus skaido, skaldo ir valdo *projektai*, jų sėkmės ir nesėkmės, akiratyje jau pasirodę, nors dar ir nerealūs *ekscelencijos* centrai...

Vienodas svarbumas naikina patį svarbumą, vienodumas blukina pasaulį, jo reikšmes, niveliuoja žmogaus individualumą, didžiausią žmogiškojo pasaulio vertybę. Savo paviršium, apraizgytu globalizacijos ir masinių pramogos tinklų, pasaulis dideliu greičiu rieda niveliacijos link, o individualios, kūrybingos asmenybės išsiskirsto į celes, viena su kita nebesusisiekančias erdves. Pasaulis globalėja ir lėkštėja. Specializacijos susijusios su interesų grupėmis. Dialogas, XX a. filosofijos projektuotas kaip pamatinė komunikacija, atsitrenkia į neišsprendžiamus

prieštaravimus. Karo židiniai neužgesinami. Skirtumai neįveikiami. Religiniai ir socialiniai. Ar tiesiog visuomeninės padėties. Kas bendro tarp aukštą padėtį užimančio bankininko ir iš savo kelės retai teišinančio humanitaro? Kas jungia dabartinį lietuvių išėivį, prasikūrusį Airijoje ar Ispanijoje, mokslininką fiziką, savo darbais sėkmingai konkuruojantį bendrojoje Europos rinkoje, ir iš savo kūrybos gyventi bandantį menininką? Ar menkesnes galimybes kovoje už būvį teturintį humanitarą? Kaip, kokia kalba mes galime kalbėti apie tai, kas mums visiems būtų bendra, visiems svarbu?

Galime kalbėti ar turime kalbėti? Modalumo laipsnis čia svarbus. Greičiausiai – ir galime, ir turime. Itin svarbiais atvejais – privalome. Ir tai labiausiai liečia kultūros, mokslo žmones. Dažnai paklausiama: kur intelektualai, ar jų dar turime? Turime, tik viešosios dabarties erdvės nėra palankios intelektualinei laikysenai ar minčiai. Visi sprendimai perimti politikų, politinių interesų. Intelektualai dirba atskirus savo darbus; reiškiamasis viešumoje, pasisakymai bendraisiais klausimais dažnai atrodo silpnai ir todėl, kad jie neturi informacijos, kas iš tiesų vyksta, kokie interesai susiduria, koks, kieno kapitalas kur veikia.

Mokslinės, akademinės bendruomenės intelektualinis potencialas tebėra aukštas. Kartais dar pavyksta sustabdyti, pristabdyti, priimtinesne linkme pakreipti kai kuriuos valdininkijos projektus, kad ir bandymą universitetų valdymą atskirti nuo universitetų bendruomenės, paliekant jai tik akademinius reikalus. Bandoma pakirsti ir akademinio autoriteto galimybę – bent jau galimybę: profesorius nebus mokslo vardas, tik pareigos... Mano supratimu, aukštojo mokslo reforma stringa dėl to, kad nerandama (ir neieškoma) konsensuso tarp reformos projektų rengėjų ir tų, kam projektai bei įstatymai skiriami. Habilitacija dabar yra aukštojo mokslo reformos padėties ženklas, nors ir ne vienodai visiems svarbus. Habilitacijos procedūra – nei šis, nei tas, ydinga iš esmės, kaip pasakyta ir Konstitucinio teismo nutartyje. Rodantis projektams, kad Lietuvoje liks tik vienas mokslo (jei doktorantūra laikoma studijomis, ar daktaro laipsnis nėra tik aukštesnė magistro pakopa?) laipsnis, susidaro habilitacijos siekiančiųjų eilės. Ar teisinga eiti prieš pačių mokslo žmonių norą savo darbus apibendrinti įvertinimu, mokslinių pasiekimų pripažinimu? Ar tikrai negalime pagaliau (po tiek metų!) šios srities tinkamai sutvarkyti, reglamentuoti. Habilituotiems mokslų daktarams jokios habilitacijos nebėra aktualu, bet svarbu įsipareigoti veikti mokslinės bendruomenės labui, atstovauti jų interesams.

Paprastai, kasdieniškai arba įtemptai ir nervingai (kaip formaliųjų mokslinio darbo vertinimo požymių svarstyba) pasirodo tai, kas mums visiems svarbu, nuo

ko mes negalime pasitraukti, nusigręžti. Per kasdienybės reikalus prasišviečia tai, kas nėra tik kasdieniška, kas kyla į aukštesnę plotmę, kas galiausiai liečia mūsų sąmonę, dvasią. Ir tai yra būtina reflektuoti. Kai pasisakome prieš mokslinio darbo formalizavimą, pasisakome ir už pastangą neapeiti kūrybiškumo, kuris būdingas ir mokslui, sugebėti jį įvertinti. Kai pasisakome prieš nuo universitetų atskirtas jų valdymo sistemas, giname universitetų autonomiją; ne visi universitetai laikosi aukštų orumo, padorumo kriterijų (sunku net svarstyti plagijavimo problemas, kylančias aukštosiose mokyklose), ne visada ir autonomija savikritiška ir paslanki, bet joje vis vien glūdi laisvumo, kūrybingumo ir atsakomingumo pradai, kurie turi galimybę augti, plėtotis, stiprėti, daryti įtaką atskirų asmenų laisvumui ir sąmoningumui. Kai pasisakome už lietuvių kalbos kaip mokslo kalbos lygiateisiškumą, giname ir savo kalbos, ir savo kaip asmenų orumą.

Bet ar šių akademinų bendrųjų rūpesčių pakanka, ar nesame įpareigoti dar ir aukštesniems siekiams? Tiksliau būtų sakyti – ar neturėtume būti laisvai įsipareigoję, nes laisvas žmogaus įsipareigojimas yra aukščiausias įsipareigojimas. Laisvai įsipareigodamas žmogus laisvai ir pasirenka – kam? Formalizuojantis mokslui ir mokslo vertinimo kriterijams, lyg ir iš naujo iškyla mąstymo ir jo vertės problema. Mokslas yra specializuotas, paremtas, *pripažintas* ir turintis valdžią *pripažinti*, galią atskirti mokslą nuo ne mokslo... Vertinimai formalizuoti – recenzantai, rėmimasis šaltiniais, santraukos... Bet mąstoma gali būti grynu, neparemiamu pavidalu, kai sąmonė dirba unikaliu savo pačios režimu, itin savitai, kūrybiškai. Lyg ir nebeturime tokio mąstymo poreikio, nes negalime jo sutalpinti į jokias mokslo formas. *Mąstymo etika*, – ištarė Jonas Paulius II. *Mąstymo estetika* – tai fenomenologinės pakraipos filosofo Merabo Mamardašvilio mintis. Ir vienu, ir kitu atveju galvoje turima kažkas kita negu siauros mokslo specializacijos. Kažkas daugiau, bendriau, kažkas iš to, kas mums visiems yra ar gali būti svarbu, nors ir nėra apčiuopiamai naudinga.

Mums nėra lengva veikti kolektyvinėmis formomis. Sunku pasirašinėti kolektyvinius laiškus ir sunku nepasirašyti, jei, pavyzdžiui, kalba eina apie nežmoniškai naikinamą Neringą, netgi siūlant UNESCO globai palikti tik kopas... Tokia mintis gali ateiti į galvą tik didžiausiems savanaudžiams. Neringos likimas yra Lietuvos būsimybės klausimas.

Baugiausias lieka sąmonės dvilypumas: kai viena mąstoma, kita viešai sakoma. Nuolat jaučiame šį dvilypumą. Ypač iš aukštų pareigūnų. Bet kaip tą dvilypumą demaskuoti, nežinome. Gal turėtume nuolat tvirtinti, kad sąmonei

dvilypumas yra pražūtingas, kad jis sunaikina trapiusius autentiško mąstymo, autentiškos laikysenos pradus.

Atskiri mokslinės bendruomenės narių balsai turėtų būti svaresni – ir ne tik sprendžiant strateginius būsimų energetinių resursų klausimus, bet ir ne mažiau strateginiais moralės, padoraus elgesio, švietimo klausimais. Neviltį kėlė mokytojų streikai, per kelias svarbiausio televizijos kanalo laidas keliavo tas pats asmuo, kurio tikslas, kaip jis pats formulavo, „kelti įtampą“. Ne mažesnę neviltį – ir mokytojų „balaganai“, beskonė protestų vaidyba, kuria dosniai maitino visos televizijos. Turėjome teisę laukti susikaupusių, orių mokytojų, gražios laikysenos netgi teisėtai ginant savo teises. Pritariame mokytojų atlyginimų kėlimui, bet kaip bus su jaunais mokslų daktarais, tik pradedančiais dirbti universitetuose, moksliniuose instituteose? Kada ir kur kalbėta apie mokytojus kaip asmenybes (ir apie tuos, kurie atsisakė streikuoti, nes šito veiksmo negalėjo suderinti su mokytojo garbės kodeksu, turimu savyje, savo sąmonėje) arba apie moksleivių ugdymo problemas, apie programas, apie humanistiką mokykloje. Kas ir kada mąstė apie humanistikos vietą ir svarbą visuomenėje, viešai apie tai kalbėjo? Nesakykime, kad tai tik humanitarų reikalas; nei literatūra, nei kalba, nei filosofija nepriklauso rašytojams, kalbininkams, kritikams. Humanistika yra visuomenės solidarumo laukas; atsakomybė už šį lauką priklauso kultūros, mokslo, kūrybos elitui, kad ir kaip vengtume šio žodžio. Esame tarsi deleguoti šiai atsakomybei, jei net apie tai sąmoningai nemąstome.

Konkrečius ir mūsų gyvenimą lemiančius veiksmus valstybėje atlieka valdininkai. Geriau – tada, kai jaučia nuolatinę kultūrinio ir mokslinio elito kontrolę, nuolatinis paklausimus. Kodėl taip? Ar ne geriau būtų kitaip? Ramių, akademiškai korektiškų paklausimų šiandien labai stinga. Klausimai suteikia viešumo, paakina svarstybas, jei net atsakymo ir nerandame. Ar teisingai elgiamės, neleidami jauniems žmonėms subręsti, įgyti patirties ir atsakomybės, o jau kviesdami juos protestuoti, vaikščioti perėjomis, lyg patyčioms giedoti šventas giesmes prie ministerijos ar vyriausybės rūmų? Šventos giesmės giedojimas netinkamu laiku ir netinkamoje vietoje pažeidžia sakralumo dėmenį, vieną svarbiausių sąmonės centrų. Šventumo profanacija yra nusikalstama. Ar jauno žmogaus sąmonė labiau bręsta skaitydama, mąstydamą, matydama vienokius ar kitokius pavyzdžius, dėl jų apsisprendama, ar nuolat skatinama neaiškiems veiksams, provokacijoms, kurios dažnai yra ir paslėptos manipuliacijos? Klausdami ir atsakome – klausimas kyla iš galimo atsakymo. Manipuliacijos yra baugios. Jauna sąmonė nepajė-

gi atskirti pilietinio veiksmo, pilietinio aktyvumo ir manipuliacinio maskarado. Netinkama, neatsakinga jaunos sąmonės aktyvizacija yra pražūtinga asmeniui, pavojinga visuomenei. Su skatinamu neatsakingumu siečiau ir Kovo 11-ąją vykusias jaunų žmonių eitynes su provokatyviais šūkiais, įžeidžiančiais kitų tautų ar rasių žmones. Toks „patriotizmas“ sąmonę veikia žudančiai – ir rėkiančius, ir girdinčius. Bet principingai pasisakydami prieš bet kokias rasizmo formas neturime užmiršti ir lietuvių tautos reikalų, neturime vengti nei tautiškumo, nei lietuviškumo sąvokų, privalome nuolat permąstyti jų turinį.

Lygiai kaip ir valdininkai, o gal ir dar labiau, nuolat turi būti užklaunami ir politikai, taip pat ir kultūros politikai. Argumentuotai ir korektiškai. Korektiškai gali klausti tik dalyko esmę išmanantis. Tik korektiškas klausimas yra klausimas, kuris priverčia susimąstyti, net keisti minties kryptį. Žinoma, jei klausimas bent išgirstamas. Ar esame patenkinti savo visuomenine televizija, ar tikrai motyvuotas yra laidų žiūrimumo kriterijus, kuris pateikiamas kaip atsakymas? Ar televizija, veikdama didžiausią auditoriją, neturėtų aktyviau formuoti jos skonio? Ar vieno modelio Holivudo produkcija turėtų užimti žiūrimiausią laiką, išrankesnius kinui nusiųsdama į „snobo naktį“? Kaip turime vertinti jau ne vieno aukšto rango politiko reiškiamą nuomonę, kad itin didelė, pati gausiausia iš visų pokomunistinių šalių Lietuvos žmonių emigracija turi ir teigiamų pusių. Mano supratimu, kalbėti apie teigiamas emigracijos pasekmes yra amoralu; lyg mes džiaugtumėmės tuo, kad maždaug kas šeštas žmogus apleido savo vietą, savo prigimties namus, kad mums, likusiems, palaisvėtų, padaugėtų darbo vietų, pakiltų atlyginimai. Žiūrima ne iš tos pusės. Kiekviena tauta, kiekviena bendruomenė, kiekviena visuomenė instinktyviai, sąšąmoningai ir sąmoningai yra suinteresuota savo kūnu – nariais ir sąnariais – nes tai yra jos išlikimo, išsilaikymo garantija. Už šią garantiją tautai ir valstybei didesnės naudos nėra ir būti negali.

Norime prisistatyti pasauliui kaip drąsi tauta, kuriame tokį vaizdinį. Ar tikime tuo, ką kuriame, ką rodome ar rodysime stengdamiesi įrodinėti tai, ko įrodinėti nereikia. Puikioji Aristotelio mintis iš amžių glūdumos, o jauna ir gyva: „Visiškas naivumas pasireiškia tuo, kad neturime jokie supratimo, kieno atžvilgiu reikia ieškoti įrodymo, o kieno atžvilgiu to daryti nereikia.“ Dabar – įrodymų ir įrodinėjimų laikas, politikos, kultūros, mokslo vadyboje įgaunantis karikatūriškų formų, kurias išaiškinti prireikia Konstitucinio teismo. Tai reiškia, kad prarandame nuojautą, ko įrodinėti nereikia, tad nereikia sudarinėti ir dirbtinių kliūčių, kad yra savaimė aiškių, patikimų dalykų, kuriuos menkina ir naikina

įrodinėjimų (kad nesi kupranugaris) reikalavimai. Ir mūsų drąsą (nebuvo kaip tauta bailesni už kitus, nesame, gal ir nebūsime) kaip sąmonės paveldą ims menkinti drąsos „prirodymai“. Bijosime „drąsos“ vaizdų kaip šarvuotų senovės lietuvių, ilgai reklamavusių gerą dešrą...

Kad mums trūksta nuojautų ir vertinant išskirtinį, tad sunkiai įprastais būdais įrodomą mokslinį kūrybingumą, kartais matome iš premijų komisijų darbo, kartais ir iš fondų ekspertų sprendimų – pritrūksta dėmesio jauniems ir nežinomiems, nors jų darbai ir reikalingi, ir perspektyvūs. O svarbiausia – jų autoriai turi papildyti senstančių, retėjančių mokslininkų gretas. Tikriausiai būtų perspektyvu Valstybinio mokslo ir studijų fondo (ar atnaujintos Mokslo tarybos) bazėje inicijuoti jaunų humanistikos pajėgų (jaunų daktarų, doktorantų, net magistrantų) projektų konkursą, kurio vienas iš tikslų būtų ir mokslinių resursų papildymas, sustiprinimas, lyg koks pasitikėjimo kreditas jauniems.

Ko labiausiai dabar pasigendame? To, kas yra *nejrodinėjamas*, ko negalima sukurti jokiomis *imidžo programomis*, kas turi galią išbūti pats iš savęs. Pirmiausia – *orumo* ir jo kalbinio bei egzistencinio prasitęsimo – *padorumo*, įgalinančio ir mūsų moralinį bei pilietinį atsakomingumą.